
ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ ДИПЛОМІВ – НЕОБХІДНА УМОВА СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти значна увага приділена основним тенденціям щодо створення зони європейської вищої освіти¹, яка несе багато позитивних перспектив. Але вона потребує значних зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання і навчання, що розширили б мобільність і зробили міжнародну співпрацю більш ефективною, результативною і сприятливою для:

- надання можливості доступу до університетських програм, що сприяють отриманню міждисциплінарних знань;
- розвитку навичок використання іноземних мов та інформаційних технологій;
- реальних результатів для освітніх закладів від адаптації законодавства України до вимог Євросоюзу;
- підготовки фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції;
- недопущення «відпливу мізків» за межі держав та інше.

Саме тому Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту.

Це має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безупинно адап-

¹ Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти «Основні тенденції щодо створення зони європейської вищої освіти» // Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.- 384с. - С.133-135.

туватися до нових потреб, до запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань. Першорядними умовами для створення Зони європейської вищої освіти є²:

- прийняття системи упровадження Додатка до диплома для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

- сприяння мобільності студентів - випускників шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, для цього:

- ✓ забезпечення доступу до можливості одержання освіти і практичної підготовки;

- ✓ викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання і зарахування часу, витраченого на провадження досліджень, викладання та стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їхнім правам, установленим законом;

- сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки адекватних критеріїв і методологій.

Відомо, що для реалізації цих та інших проблем інтегрування в єдиний європейський простір вищої освіти представники понад 300 європейських вищих навчальних закладів в м. Саламанці підготували свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти в березні 2001 року, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети³. Привернемо увагу до деяких принципів:

1. Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти, вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі.

² Спільна декларація «Зона європейської вищої освіти» // Там само, с.137-139.

³ Спільна декларація «Формування майбутнього» // Там само, с. 141-143.

Саме тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясних і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні.

2. Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі до навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя.

3. Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

4. Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами, і мати справу з розмаїтістю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями для вузів Європи на шляху реалізації наведених принципів залишаються: питання взаєморозуміння спільних проблем і вироблення механізмів, що мінімізують негативи та стримуючі фактори. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями, а саме:

-
- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
 - реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми;
 - розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
 - виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
 - послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
 - сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі; - підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;
 - провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;
 - дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

Важливою умовою інтегрування вищої школи в європейський освітній простір залишається рівень мобільності студентів, сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості.

Ще однією парадигмою інтеграції у європейський освітній простір є створення умов для навчання протягом усього життя. Навчання протягом усього життя є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі як суспільство, так і економіка засновані на знаннях, тому стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя. Відмітимо, що якість – основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти.

У плані реалізації вищенаведених програмних положень, які слід враховувати в процесі інтегрування до євро-

пейського простору освіти, привертають увагу положення Будапештсько-Віденської Декларації 2010 року. У названому документі **офіційно проголошено** створення Європейського простору вищої освіти⁴ і зазначається, що:

- закладено перспективу створення у 2010 році конкурентоспроможного та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої різноманітні місії у суспільстві знань; і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності, з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти;
- учасники Європейської культурної конвенції погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямі досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти;
- новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;
- необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів. Декларація відзначила необхідність коректив і подальшої роботи за участю працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і особливо інституційному рівні, для побудови Європейського простору вищої освіти;

⁴ Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/03/15/220718>

-
- слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх;
 - слід збільшити наші зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи; - необхідно запровадити додаткові методи роботи, такі як взаємне навчання, навчальні візити та іншу діяльність для поширення інформації.

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки і знань у широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але такі умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитися до формування ринкового середовища, більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука і освіта – неринкові галузі. Вони найбільш вразливі в ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому. Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави, адже в умовах ринку формування інтелектуального капіталу нації – одна з головних функцій держави.

Реалізуючи положення зазначеного документу, МОН України проводить послідовні кроки щодо впровадження механізму надання вузами освітніх послуг. ЗакДУ одним з перших впроваджує нові форми інтегрування в європейський освітній простір.

Наведемо конкретний приклад. Ще до прийняття постанови Кабінету Міністрів України №254 від 2 березня 2010 року «Про внесення змін до положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» у Закарпатському державному університеті з 2008 року була

запроваджена практика – студенти-магістри складали в обов'язковому порядку іспити з української ділової мови, інформатики та іноземної мови. Тепер складання іспиту з української мови узаконене Міністерством освіти і науки для всіх вузів.

Водночас серед багатьох проблем, що існують на шляху інтегрування науки і освіти України у європейський простір на основі Болонської декларації, однією з важливих, на наш погляд, є проблема взаємного визнання дипломів в Україні і в країнах Євросоюзу. Взаємне визнання дипломів – важливий складник, що забезпечує побудову та функціонування єдиного ринку праці Європейського Союзу. В середині ЄС взаємне визнання дипломів забезпечує гарантовані Маастрихтським договором свободу руху осіб, свободу надання послуг і свободу заснування компаній. За своєю метою визнання дипломів поділяють на два типи: визнання для академічних цілей і професійне визнання.

Академічне визнання дипломів здійснюють для навчання. Оскільки кожна держава – член Європейського Союзу – сама вирішує, яким чином організувати свою систему освіти, та встановлює вимоги до якості навчальних програм, на рівні ЄС визнання дипломів не відбувається. Дипломи визнають на рівні університетів. Для полегшення цієї процедури ініційовано Болонський процес, який має на меті уніфікувати системи освіти. Існують також певні програми визнання кваліфікацій (зокрема ERASMUS), однак участь у них суто добровільна.

Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично. Навчальні заклади Європейського Союзу висувають свої вимоги до закордонних дипломів, і в кожному окремому випадку відповідність цим вимогам потрібно доводити.

Професійне визнання дипломів у ЄС здійснюють для подальшої професійної діяльності, пов'язаної з отриманим

дипломом. Здебільшого на рівні ЄС не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів: працедавці в кожній державі здійснюють таке визнання за своїм бажанням. Визнання таких дипломів регулюється самим ринком праці в кожній країні. Це відповідає принципам вільного руху осіб, надання послуг і заснування компаній. Однак із цього правила є винятки, що стосуються певних професій, які потребують спеціальної процедури визнання дипломів, – інакше особа не матиме права здійснювати професійну діяльність в іншій державі, яка належить до ЄС. Заслуговує на увагу проблема синхронізації (адаптування) законодавчої бази України до вимог, що існують в країнах ЄС, і навпаки. Це головна перешкода для вирішення існуючої проблеми.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур в країні – члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій не існує автоматичного визнання кваліфікації. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності. Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національному диплому цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах – членах ЄС. Щодо решти професій, здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням праце-

давців. Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

За даними Міністерства освіти, нині 37 тис. українських студентів здобувають освіту за кордоном. Зближення стандартів в освіті, імплементація положень Болонської декларації, полегшення доступу до інформації про можливості освіти, спрощення процедури надання віз студентам і науковцям сприятиме збільшенню цієї кількості.

Важливим актом на шляху адаптації у європейський освітній простір стають заходи МОН України, зокрема: адаптуванню спеціальностей і кваліфікацій до вимог Болонської декларації сприятиме і Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки. Згідно з нею термін навчання магістрів зросте до двох років. Фактично освітні програми підготовки магістрів будуть поділені на:

- дослідницькі: поглиблення досліджень в одній з наукових галузей (2 роки);
- професійні: розвиток професійних та формування управлінських компетенцій (1,5 року);
- кар'єрні: поліпшення теоретичних і практичних знань для кар'єрного зростання та підготовки до управлінської діяльності. Це формат післядипломної освіти (1-1,5 року).

Магістри дослідницької програми є потенційними винахідниками та вченими. Їх програма включає більшу кількість «наукових» годин. Магістри професійної програми набувають більше професійних та управлінських компетенцій. Якщо вони захочуть опанувати дослідницьку програму, необхідно буде провчитись ще від 0,5 до 1 року.

Поряд з цим слід звернути увагу і на інші стримуючі чинники. В Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський принцип «освіта упродовж усього життя» поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований.

Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, відзначимо:

- недостатній рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів; - слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливості й умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;
- низький рівень підтримки Міністерством освіти та науки мобільності студентів через надання грантів;
- обмежений доступ українських громадян до грантів країн – членів ЄС.

Збільшення освітнього потенціалу України: здобуття освіти європейського зразка та професійного досвіду українцями (у тому числі знання іноземних мов), поліпшення якості освіти внаслідок зближення норм і стандартів України з європейськими.

Українські експерти пропонують державі перетворити «відплив мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєрідної організації вихідців з України, які працюють за кордоном і допомагали б українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Для позитивного вирішення проблем визнання в країнах Європейського Союзу дипломів України необхідно ліквідувати гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи, які полягають у наступному:

1. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з освітою країн ЄС. У протилежному разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, і до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільненим. Тобто до формулювання частинно конкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загально-концептуальними положеннями щодо вищої освіти.

2. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує в якості обов'язкової умови попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усі сторони – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців.

3. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах. Слід зауважити, що ці проблеми враховані в проєкті нового Закону України «Про вищу освіту».

І останнє. Важливою є правова підготовка студентів, що навчаються, проходять стажування або перебувають за межами України. Зокрема це стосується питань запобігання негативним наслідкам, які виникають в разі відсутності необхідної інформації щодо правил поведінки за кордоном, юридичного захисту особи та ін.

З метою упередження можливих негативних ситуацій зі студентами України, які перебувають за кордоном, фахівцями Інституту євроінтеграційних досліджень та юридичного факультету Закарпатського державного університету

підготовлені пропозиції та рекомендації. Наведемо для прикладу окремі з них.

1. Закордонний паспорт, візу та проїзні документи оформляйте й сплачуйте за ці послуги особисто. Це не дасть можливості торговцям людьми втягнути Вас у боргову кабалу або вчинити злочин стосовно інших осіб за Вашими документами.

2. Торговці людьми можуть ввести Вас в оману, використовуючи:

- різного роду фірми з посередництва в працевлаштуванні за кордоном;
- туристичні, шлюбні та модельні агенції, служби знайомств, агенції шоу-бізнесу;
- оголошення, рекламу в засобах масової інформації та комп'ютерній мережі Інтернет. Не реагуйте на рекламу фірм, яка не відповідає вимогам законодавства (не вказує повної назви фірми, її адреси, номера ліцензії та органу ліцензування, що її видав);
- незнайомих людей, а часом навіть Ваших родичів, знайомих, друзів, сусідів або колег по роботі чи навчанню.

3. Переговори про навчання, працевлаштування, туристичні подорожі чи шлюб не ведіть наодинці з агентом.

Запросіть взяти участь у переговорах свою довірену особу (це може бути хтось із Ваших близьких). З'ясуйте, чи має агент фірми або підприємець ліцензію на посередництво в працевлаштуванні за кордоном. Таку інформацію Ви можете перевірити в Державному центрі зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України за телефоном (044) 220-50-97: з 17.00 до 18.00 год. або на Інтернет-сайті www.minpraci.gov.ua

4. З метою працевлаштування за кордоном необхідно укласти трудовий договір (контракт), складений зрозумілою для Вас мовою. Такий договір оформляють у двох примірниках, один з яких залишається у Вас. Не здійснюйте оплат за посередництво в працевлаштуванні.

5. Для виїзду за кордон з метою легального працевлаштування необхідно отримати трудову візу. Працевлаштування за туристичною чи гостьовою візою може закінчитися для Вас нелегальним становищем, експлуатацією, ув'язненням та принизливою депортацією.

6. Термін перебування на території іноземної держави вказаний у візі. Не користуйтеся послугами незнайомих осіб, які пропонують Вам послуги щодо продовження цього терміну.

7. За жодних обставин нікому не довіряйте документів, що засвідчують Вашу особу.

8. Залишіть рідним чи близьким копії свого паспорта громадянина України, закордонного паспорта, візи, контракту, свідоцтва про народження, проїзних квитків та свою нещодавно зроблену фотографію, а також номери телефонів роботодавця, знайомих за кордоном, посольства (консульства) України та номер телефону й адресу, де Ви збираєтеся зупинитися.

9. Тримайте при собі також копії національного та закордонного паспортів. У разі необхідності це відчутно спростить процедуру відновлення документів для повернення в Україну.

10. Якщо Ви опинилися за межами України в скрутному становищі, звертайтеся по допомогу до посольства (консульства) України, яке представлено в цій країні, або до Міністерства закордонних справ України за такими телефонами (38 044) 23817-77, (38 044) 238-16-01, (38 044) 238-17-37. Ви також можете звернутися до громадських та благодійних організацій з проханням надати Вам допомогу.

Додаткову інформацію можна отримати за телефонами громадських організацій, які протидіють торгівлі людьми: 8-800-500-22-50 – національна безкоштовна гаряча лінія по Україні, (044) 205-36-94, 205-37-36 – м. Київ (також з-за кордону).

(Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія/ За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 560 с. – С.128-142.)